

Asia: VN/24196/2023

Lausuntopyyntö työryhmämietinnöstä: Työperäistä hyväksikäyttöä koskevan sääntelyn muuttaminen

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Rikosuhripäivystys (RIKU) kiittää mahdollisuudesta lausua työperäistä hyväksikäyttöä koskevan sääntelyn muuttamista koskevasta työryhmämietinnöstä.

Rikosuhripäivystyksessä toimii ihmiskaupan ja sen lähirikosten uhrien auttamiseen keskittyvä erityistukipalvelu, joka palveli vuonna 2024 yhteensä 1374 asiakasta, joista kaikki olivat joutuneet mahdollisen hyväksikäyttörikoksen uhriksi Suomessa. Heistä noin 80 % oli joutunut hyväksikäytön uhriksi työssään. Lausuntomme perustuu asiakastyössä tekemiimme havaintoihin työperäistä hyväksikäyttöä koskevien rikosprosessien etenemisestä.

Kannatamme kiskontaa ja törkeää kiskontaa työelämässä koskevien rikosnimikkeiden säätämistä rikoslakiin etenkin siksi, että tällä voi olla ihmiskauppaa lievemmän työperäisen hyväksikäytön tunnistamista edesauttava vaikutus. Yhdymme myös työryhmän käsitykseen siitä, että kiskonnantapaiseen työsyryntään liittyvään syrjintäelementtiin ja sen tulkintaan sisältyy nykytilanteessa huomattavia haasteita, minkä vuoksi sen poistaminen on perusteltua.

Huolestamme koskevat pääosin niitä muita nykytilanteessa usein asiakastyössämme havaitseviamme epäselvyyksiä, joihin työryhmän ehdotus ei vastaa ja joiden osalta uudistettu sääntely voi pahimmassa tapauksessa johtaa jopa heikennyksiin tunnistamisen ja uhrin oikeuksien kannalta. Pyydämmekin näiltä osin lainvalmistelijaa harkitsemaan selvennyksiä lain esitöihin esityksen tavoitteleman työperäisen hyväksikäytön torjunta- ja ehkäisemisvaikutuksen saavuttamiseksi.

Yleisellä tasolla RIKU katsoo, että työryhmän esitys nojaa useiden tunnusmerkistöseikkojen tulkinnan osalta olemassa olevaan oikeuskäytäntöön ja siihen olettamukseen, että muutoksen jälkeen muodostuisi runsaasti ohjaavaa ja tulkintakäytäntöjä selkeyttävää oikeuskäytäntöä. Vaikka tämä onkin sinänsä perusteltua, kokemuksemme mukaan ongelmana on usein se, että tulkintaepäselvyyksistä johtuen rikosnimikkeitä tulkitaan vaihtelevin käytännöin jo esitutkinta- ja syyteharkintavaiheessa, jolloin samankaltainen tapaus voi toisaalla edetä syyteharkintaan ja jopa syytteeseen, kun taas toisaalla tutkinta päätetään tutkinnanjohtajan päätöksellä tai syyttäjä tekee päätöksen syyttämättä jättämisestä. Tämä ei vaikuta aina johtuvan eroista itse tapauksissa tai hyväksikäytöstä saadussa näytössä, vaan voi johtua myös esimerkiksi eroista tutkinnanjohtajien tai syyttäjien tulkinnassa johonkin tunnusmerkistötekijään liittyen. Näin ollen tunnusmerkistötekijöiden jättäminen liian avoimeksi voi tosiasiasa johtaa siihen, ettei relevanttia oikeuskäytäntöä edes pääse syntymään, tai että tunnusmerkistötekijöiden tulkintaan muodostuu merkittäviäkin alueellisia eroja.

Kaksi esimerkkiä RIKUn asiakkaiden tapauksista:

Esimerkki 1: Turvapaikanhakija on majoitettu ravintolan takahuoneeseen, ja todistajienkin mukaan henkilö on työskennellyt lähes päivittäin ja koko ravintolan aukioloajan, painostettu mahdollisella työntekijän oleskeluluvalla, ollut kokonaan palkaton ”työharjoittelu” useiden kuukausien ajan ja tämänkin jälkeen todistetusti palkanmaksu on ollut sporadista, minkä seurauksena yksin palkkasaatavat ovat olleet useita kymmeniä tuhansia. Tapaus on tulkittu perusmuotoiseksi työsyrynnäksi, jonka syyteoikeus on vanhentunut esitutkinnan aikana, minkä vuoksi tutkinta päätetty tutkinnanjohtajan päätöksellä eikä saatettu syyteharkintaan. Kuitenkin vastaavista tapauksista on toisaalla nostettu jopa ihmiskauppasyytteitä.

Esimerkki 2: Asianomistaja on tehnyt pitkiä päiviä palkatta, hänen nimissään on otettu velkoja, peloteltu oleskeluluvan menettämisen jne. Syyttäjä on tulkinnut, että koska asianomistaja on ollut jonkun aikaa töissä toisessa Euroopan maassa ennen Suomeen tuloa, on oletettavaa, että hänellä on ollut käsitys työntekijän oikeuksista Euroopassa. Tosiasiasa hän on ollut hyväksikäytettynä myös tässä edellisessä Euroopan maassa, mitä ei ole selvitetty. Häntä ei ole esim. tästä syystä pidetty tietämättömänä, ymmärtämättömänä tai ajattelemattomana tai riippuvaisessa asemassa. Tapauksesta on tehty syyttämättä jättämispäätös kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Kuitenkin vastaavista tapauksista on nostettu toisaalla jopa ihmiskauppasyytteitä.

Kiskonta työelämässä

Edellisiin esimerkkeihin viitaten RIKU pitää tärkeänä, että työryhmämietinnön sisältämät erittelyt perusmuotoisenkin kiskonnin työelämässä sisältämien tietämättömyyden, ymmärtämättömyyden ja ajattelemattomuuden tunnusmerkistötekijöistä tarkennetaan lopulliseen hallituksen esitykseen

oikeuskäytännön yhtenäisyyden saavuttamiseksi. RIKUn asiakkaaksi on tullut useita sellaisia asiakkaita, jotka ovat yrittäneet tehdä rikosilmoitusta kertoen maksamattomista palkoista, jolloin heidät on ohjattu poliisilaitokselta pois ja kehoitettu olemaan yhteydessä esimerkiksi ammattiliittoon. Tapausta myöhemmin selviteltäessä on todettu räikeitäkin hyväksikäyttötapauksia, jotka ovat edenneet jopa ihmiskauppatuomioon. Ottaen huomioon, että mietinnössä korostetaan uhrin tilanteen kokonaisvaltaista arviointia, lain esitöiden tulisi ohjata tarkemmin myös tällaisen arvion tekemiseen poliisissa rikosilmoitusta vastaanotettaessa sekä tilanteen alustavissa selvityksissä.

Pidämmekin erittäin varteenotettavana riskinä sitä, että esimerkiksi esitutkintavaiheessa kiskontaa työelämässä koskevaa säädöstä tulkittaessa ilmenee vaihtelevia tulkintoja siitä, mikä muodostaa ”selvän epäsuhtaan” saadun edun ja vastikkeen välille. Mietinnön sivulla 107 todetaan, että kyseessä on ”vakiintuneeksi katsottava oikeudellinen käsite”, mutta RIKUn käsityksen mukaan käsitteen tulkinnan työperäisen hyväksikäytön kontekstissa ei voida katsoa olevan missään määrin vakiintunutta. Vaikka on ymmärrettävää, että epäsuhtaan selvyydelle ei voi antaa tarkkaa määritelmää ja se vaatii aina myös tapauskohtaista pohdintaa, RIKU pitää erittäin tärkeänä sitä, että lain esitöihin sisällytettäisiin tarkempaa ja erilaisia esimerkkejä sisältävää pohdintaa siitä, millaisissa tilanteissa saadun edun voidaan mahdollisesti katsoa olevan selvässä epäsuhtadassa vastikkeeseen nähden.

Työryhmämuistion sivulla 28, joka koskee voimassa olevaa yleistä kiskontapykälää, on epäsuhtaan kohdalla viitattu OM:n selvitykseen, jonka mukaan on katsottu, että jopa kymmenissä euroissa mitattava taloudellinen etu voi olla selvässä epäsuhtadassa suoritukseen nähden silloin, kun on käytetty hyväksi toisen hädänalaista tilaa. RIKU katsoo, että tämä esimerkki tulisi sisällyttää myös ehdotetun kiskontaa työelämässä koskevan pykälän perusteluihin.

Törkeä kiskonta työelämässä

RIKU pitää edellä mainituista syistä tärkeänä myös, että esitetyn törkeän kiskonnin työelämässä kvalifiointiperusteita avataan selkeämmin hallituksen esityksessä tulkintakäytäntöjen yhdenmukaistamiseksi. Huomiomme koskee sekä kohtaa 1 (huomattavan hyödyn tavoittelu), 2 (erityisen tuntevan vahingon aiheuttaminen), 3 (hyväksikäytön häikäilemättömyys) että 4 (erityinen suunnitelmallisuus).

Työryhmämietinnön nykyistä yleistä törkeän kiskonnin pykälää käsittelevässä osiossa (s. 28) todetaan, että huomattavan hyödyn tunnusmerkin tulkinnan tulisi olla samankaltainen eri rikosten kohdalla. Myös uuden pykälän kvalifiointiperusteeksi kaavailtu huomattavan hyödyn tavoittelu sisältyy törkeän petoksen tunnusmerkistöön. Mietinnön törkeää petosta käsittelevässä osiossa (s. 36) todetaan, että törkeän petoksen kriminalisointia koskevissa esitöissä on erikseen huomautettu (viitaten HE 66/1988 vp, s. 135), että tämä kvalifiointiperuste ei vaadi huomattavan hyödyn toteutumista, vaan ainoastaan sen tavoittelua. Koska tämä voi olla merkittävä seikka arvioidessa

esimerkiksi tapauksia, joissa hyväksikäyttö on ollut vakavaa, mutta ei ole ehtinyt ajallisesti kestää kauan, RIKU katsoo, että tämä sama huomio tulisi sisällyttää selkeästi myös törkeää kiskontaa työelämässä koskevan sääntelyn esitöihin.

Kohdan 2 subjektiivisesti arvioitavan erityisen tuntevan vahingon osalta RIKU katsoo vastaavasti, että esitöissä tulisi vielä selkeämmin arvioida, millainen vahinko voidaan katsoa erityisen tuntevaksi ottaen huomioon uhrin henkilökohtainen taloudellinen tilanne. Muussa tapauksessa pidämme tässäkin riskinä, ettei tätä arviota suhteessa uhrin henkilökohtaiseen tilanteeseen systemaattisesti tehdä. Ehdotamme, että esimerkiksi muistion nykyistä törkeää kiskontaa käsittelevän osion (s. 29) teksti “[p]etoksen yhteydessä 7 500–9 000 euron suuruista vahinkoa pidetään usein sellaisena vahinkona, jota yksityishenkilön ollessa asianomistajana voi pitää kvalifiointiperusteen täyttävänä erityisen tuntevana vahinkona. Pienituloisten kohdalla määrä voisi olla tätä pienempikin” sekä sen sisältämä viittaus (Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:19, s. 55–56) sisällytettäisiin myös uuden törkeää kiskontaa työelämässä koskevan pykälän esitöihin.

Kohdan 3 osalta työryhmämuistiossa todetaan (s. 90), että “[h]äikäilemättömyys saattaisi ilmetä ehdotetussa 3 a §:ssä tarkoitetun hyväksi käyttämisen poikkeuksellisen räikeinä tapauksina.” RIKU katsoo, että tämä jättää kuitenkin epäselväksi, milloin hyväksikäyttöä voi pitää poikkeuksellisen räikeänä. Lain esitöissä tulisi tuoda esiin esimerkiksi oikeustapauksiin viitaten konkreettisia seikkoja, joiden on katsottu osoittavan hyväksikäytön häikäilemättömyyttä.

Suunnitelmallisuutta koskevan kohdan 4 osalta pidämme hyvänä, että muistiossa (s. 90) on tuotu esille konkreettisia suunnitelmallisuutta osoittavia seikkoja, kuten teon pitkää kestoja tai rikoksen ilmitulon estämiseksi tehtyjä järjestelyjä. RIKU ehdottaa, että tältä osin suunnitelmallisuudeksi katsottaisiin lain esitöissä myös ne tilanteet, joissa työnantaja kohdistaa suureen joukkoon työntekijöitä ”pienimuotoista” ja mahdollisesti lyhytkestoista hyväksikäyttöä, jolloin yksittäisen työntekijän saatavat eivät ole suuria, mutta kaikkien työntekijöiden saatavien yhteismäärä kuitenkin nousee huomattavaksi. Tällaiset tapaukset näkyvät RIKUn asiakastyössä, mutta tilanteita näytetään arvioitavan suhteessa yksilöihin, jolloin tekijän kokonaistoimintaa ei huomioida, vaikka rikoshyödyn määrä saattaa näissä tapauksissa nousta suureksi.

(Törkeän) kiskonnan työelämässä ja ihmiskaupan välinen rajanveto

RIKU kiittää työryhmää sen huomioimisesta, että on olemassa riski, että esitettyjen kiskonnan ja törkeän kiskonnan työelämässä tunnusmerkistöjen osittainen päällekkäisyys ihmiskauppasäännöksen kanssa voisi johtaa uusien pykäliden soveltamiseen myös silloin, kun ihmiskaupan tunnusmerkistö todellisuudessa voisi täyttyä. RIKU pitää kuitenkin mietintöä puutteellisena siltä osin, miten tämän riskin toteutumista on pyritty ehkäisemään rajanvetoa selkeyttämällä. Tätä puutetta voi pitää erityisen merkittävänä ottaen huomioon käytettävän rikosnimikkeen mahdolliset vaikutukset uhrin asemaan. Tämän vuoksi RIKU katsoo, että rajanvetoa

tulisi lain esitöissä käsitellä huomattavasti työryhmämietintöä perusteellisemmin, esimerkiksi oikeuskäytäntöön ja -kirjallisuuteen peilaten.

Jo nykytilanteessa on selvityksissä todettu selviä puutteita muun muassa ”ihmiskauppaa koskevan rikoksen luonteen ymmärtämisessä sekä sitä koskevan lainsäädännön tarkoituksen ja sisällön hahmottamisessa” sekä poliisissa että syyttäjä- ja tuomioistuinlaitoksessa (Koivukari ym., 2022) sekä ”vaikeuksia tunnistaa ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö esitutkinnassa” (OKV/1233/70/2021).

Mietinnön sivulla 88 todetaan perusmuotoiseen kiskontaan työelämässä liittyen, että ”[s]äännösten tunnusmerkkien välillä on päällekkäisyyttä, koska myös ihmiskauppasäännöksen keinoihin kuuluu muun muassa toisen riippuvaisen aseman hyväksikäyttäminen. Säännökset koskevat kuitenkin eri tekoja. Ihmiskaupassa on kyse henkilön kokonaisvaltaisemmasta psyykkisestä tai fyysisestä kontrolloimisesta, joka vaikuttaa uhrin tosiasialliseen toimintavapauteen”. Vastaavasti sivulla 90 todetaan törkeän kiskonnan työelämässä ja ihmiskaupan rajanvedon osalta, että ”rajanveto edellyttäisi tapauksen olosuhteiden kokonaisvaltaista arviointia” sekä että ”[j]os esimerkiksi alipalkan maksaminen olisi mahdollista toisen erityistä heikkoutta tai turvatonta tilaa hyödyntämällä, mutta hyväksikäyttö ei ulottuisi palkanmaksun tai työaikojen noudattamista laajemmalle, tapausta arvioitaisiin lähtökohtaisesti törkeänä kiskontana työelämässä”

RIKU katsoo, että esimerkiksi nämä mietinnön viittaukset vaatimukseen ”uhrin kokonaisvaltaisempaan kontrolloimiseen” ja hyväksikäytön ”ulottumiseen palkanmaksua tai työaikojen noudattamista laajemmalle” ovat omiaan ohjaamaan etenkin vähemmän kokenutta lainsoveltajaa soveltamaan uusia rikosnimikkeitä myös sellaisissa tapauksissa, joissa jo olemassa olevassa oikeuskäytännössä on todettu ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttyvän. RIKUn tiedossa on parhaillaankin ihmiskauppana oikeuskäsittelyssä olevia tapauksia, joissa syyttäjä on katsonut käytännössä koko valvellaoloajan kattavien työaikojen itsessään johtaneen asianomistajan vapauden faktiseen rajoittamiseen, vaikka asiassa ei ole näytetty toteen ”työaikoja laajemmalle ulottuvaa” tai tätä ”kokonaisvaltaisempaa” kontrollia. Rajanvedon tarkempaa pohdintaa voisi tehdä pohjaten jo aiemmin mainittujen lähteiden lisäksi esimerkiksi korkeimman oikeuden ratkaisuun KKO 2022:2 (erit. kohta 15) sekä Polamkin julkaiseman ihmiskaupparikosten esitutkinnan käsikirjan (<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2024062558142>) sivulta 24 alkavaan ”Ihmiskauppa rikoslaissa” -kappaleeseen, ml. sivulta 40 alkavaan pakkotyötä koskeneeseen ihmiskauppatuomioon johtaneen tapauksen arviointiin hovioikeudessa.

Vaikutukset uhrin asemaan

Avustajamääräys

RIKUn asiakkaiden kokemuksen perusteella se, että uhrilla on osaava avustaja jo esitutkintavaiheesta lähtien, on yksi tärkeimmistä keinoista hänen oikeusturvansa takaamiseksi sekä myös sen välttämiseksi, ettei esitutkinnassa tunnistettaisi tai huomioitaisi esimerkiksi ihmiskaupan tunnusmerkistötekijöitä tai törkeän tekemuodon kvalifiointiperusteita. Vaikka mietinnössä ansiokkaasti todetaankin (s. 69-70), että ROL:n mukaisen avustajamääräyksen voi saada nykytilanteessa todelliseen vapauteen kohdistuneisiin loukkauksiin viitaten myös silloin, kun rikosta tutkitaan törkeänä kiskontana tai mahdollisesti jopa kiskonnantapaisena työsyrintänä, tämä ei ole RIKUn asiakkaiden avustajien mukaan käytännössä viime aikoina lähes koskaan toteutunut. Lisäksi se, että uhrin avustaja havaitsee mahdollisuuden ylipäättänsäkään yrittää hakea avustajamääräystä saati osaa vedota hakemuksessa oikeisiin seikkoihin vaatii yleensä, että uhrin avustajalla on erityisosaamista juuri työperäistä hyväksikäyttöä koskeviin rikoksiin liittyen. Näin ei kuitenkaan käytännössä aina välttämättä ole.

Työryhmämuistion sivulla 70 todetaan harhaanjohtavasti, että ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä ”ottaa asiakkaaksi usein myös ihmiskaupan lähirikosten uhreja, jos heidän olosuhteissaan nähdään viitteitä ihmiskauppaan”. Auttamisjärjestelmän toimintaa säätelevän vastaanottolain hallituksen esityksessä HE 220/2022 (kohta 4.1) todetaan kuitenkin selvästi, että “[a]uttamisjärjestelmään ottaminen osoittaisi jatkossa nykyistä yksiselitteisemmin, että ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen ja auttamiseen erikoistuneen viranomaisen näkemyksen mukaan kyse on ihmiskaupan uhrista”.

Tämä ihmiskaupan tunnusmerkistön arviointi auttamisjärjestelmän toimesta on nähtävissä myös siinä, että vuonna 2024 auttamisjärjestelmä teki kielteisen päätöksen lähes puoleen sinne tulleista hakemuksista, yleisimmin mm. siksi, että se arvioi, ettei hakijan kokemassa hyväksikäytössä ollut kyse juuri ihmiskaupasta (Ihmiskaupan vuosikatsaus 2024). Saman hallituksen esityksen kohdassa 2.4.2 todetaan lisäksi, että “[a]uttamisjärjestelmään ottaminen on muille viranomaisille vahva osoitus siitä, että henkilö voi olla ihmiskaupan uhri, mikä otetaan soveltuvin osin huomioon niiden päätösharkinnassa.”

RIKU katsoo tästä syystä, etenkin huomioiden aiemmin käsitellyt haasteet uusien kiskontaa ja törkeää kiskontaa työelämässä koskevien säännösten selkeässä erottelussa ihmiskauppasäännöksestä, että lain esitöissä tulisi selkeästi viitata tähän ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää koskevaan lainsäädäntöön ja sen esitöihin. Lisäksi tulisi tuoda esille, että sen, että auttamisjärjestelmä ihmiskaupan tunnistamiseen erikoituneena viranomaisena on tunnistanut asiakkaaksi ottamispäätökseen riittäviä viitteitä vapauteen kohdistuvasta rikoksesta, tulisi lähtökohtaisesti riittää ROL:n mukaisen avustajamääräyksen myöntämiseksi.

Vahingonkorvaukset

RIKU pitää uhrin oikeusturvan kannalta positiivisena kehityksenä, että oikeushenkilön rangaistus- ja korvausvastuuta selkiytetään. Toisaalta huolta aiheuttaa se, että kiskonnantapaisesta työsyrynnästä

poiketen uudet rikosnimikkeet eivät lähtökohtaisesti oikeuta kärsimyskorvaukseen. Pidämme hyvänä sitä, että muistiossa (s. 71) on selvästi todettu, että oikeus kärsimyskorvaukseen kuitenkin voi syntyä, kun vahingonkorvauslain 5 luvun 6 §:ssä mainittuun oikeushyvään kohdistuvaa rikosta ei lueta vastaajan syyksi erillisenä rikoksena, vaan sen katsotaan sisältyvän muuhun rikokseen.

Kiitämme työryhmää myös siitä, että tässä kohdassa on viitattu törkeänä kiskontana tuomittuun työperäiseen hyväksikäyttötapaukseen, mutta pyydämme huomioimaan, että työryhmä esittää tällä hetkellä kärsimyskorvaukseen oikeuttavan kiskonnantapaisen työsyryjinnän korvaamista nimenomaan perusmuotoisella kiskonnalla työelämässä, johon oletettavasti ei tulisi liittymään ainakaan selkeitä vapauden loukkauksia. Vaikka jo nyt on ainakin törkeästä kiskonnasta saatu kärsimyskorvausta sillä perusteella, että sen yhteydessä on loukattu myös kärsimyskorvaukseen oikeuttavaa oikeushyvää, on olemassa riski, ettei työperäisten hyväksikäyttörikosten osalta kokematon avustaja osaa vaatia päämiehelleen kärsimyskorvauksia. Tämän vuoksi pyydämme harkitsemaan useamman (esim. syrjintään tai yksityiselämän loukkaukseen liittyvän) esimerkin lisäämistä tähän kärsimyskorvauksia käsittelevään kohtaan ja poistamaan esimerkin petosrikokseen sisältyvästä pakottamisesta ottaen huomioon, että työperäisen hyväksikäytön kontekstissa pakottaminen viittaa ennemminkin ihmiskaupan kuin esitettyjen uusien rikosnimikkeiden tunnusmerkistöön, ja voi siksi toimia harhaanjohtavana.

Muut uhrin asemaan liittyvät huomiot

Koska esitykseen sisältyy työryhmänkin toteama riski ihmiskaupparikosten tunnistamisen heikentymisestä, vaatii RIKUn näkemyksen mukaan mietinnön osio vaikutuksista rikosten uhrien oikeuksiin tarkennuksia ja laajempaa pohdintaa esimerkiksi vaikutuksista ihmiskaupan ilmituloon, jonka edistämiseen valtiolla on myös EU-lainsäädännön ja kansainvälisten sopimusten luoma velvollisuus.

RIKU pitää esimerkiksi mahdollisena riskinä sitä, että ihmiskaupan tunnistamisen heikkeneminen tai siihen liittyvät lisääntyvät epäselvyydet nostavat uhrien kynnystä hakea apua tai ilmoittaa rikoksista viranomaisille. Arvio mahdollisista vaikutuksista uhrin asemaan on puutteellinen esimerkiksi sivujen 70-71 osiossa, jossa käsitellään mahdollisia vaikutuksia uhrin oleskeluoikeuteen ottaen huomioon, että ulkomaalaislain 52 a §:n perusteella rikosprosessin ajaksi myönnettävä oleskelulupa on sidottu ihmiskauppa-rikosnimikkeeseen. Tekstissä annetaan tässä yhteydessä ymmärtää, ettei tämä muodosta mainittavaa ongelmaa siksi, että vastaava oleskelulupa voidaan myöntää myös muita työperäisiä rikosnimikkeitä koskevien rikosprosessien osalta ulkomaalaislain 52 d §:n perusteella. Kyseinen oleskelulupa koskee kuitenkin ainoastaan sitä pientä vähemmistöä uhreista, jotka ovat oleskelleet hyväksikäyttöhetkellä maassa laittomasti.

Viittaukset ja muutokset työsuojelun valvontalakiin sekä työsuojelun kuulemisvelvoitteeseen

RIKU toteaa, että työryhmämietinnöstä puuttuu täysin viittaukset työsuojelun valvontalain 50 §:ään, jossa säädetään velvollisuudesta varata työsuojeluviranomaiselle tilaisuus tulla kuulluksi esitutkinnassa, syyttäjän velvollisuudesta varata työsuojeluviranomaiselle mahdollisuus lausunnon antamiseen ennen syyteharkinnan päättämistä sekä työsuojeluviranomaisen läsnäolo- ja puheoikeudesta tuomioistuimen suullisessa käsittelyssä. Tämän lisäksi käsityksemme mukaan esitetty lakimuutos edellyttäisi myös uuden RL 47 luvun 3 b §:n lisäämistä työsuojelun valvontalain 50 §:n 1 momentin listaan rikoksista, joista työsuojeluviranomaisella on ilmoitusvelvollisuus poliisille.

RIKUn asiakastyön kokemuksen perusteella tämä työsuojelun valvontalain mukainen velvollisuus ei tällä hetkellä toteudu säännönmukaisesti missään sen 50 §:n 2 momentin mainitsemassa vaiheessa, minkä vuoksi siihen viittaaminen suoraan käsitteillä olevan lakiesityksen esitöissä on erityisen tärkeää.

Kuten työryhmämietinnössäkkin (esim. s. 23) todetaan, ilmenee työperäisen hyväksikäytön kontekstissa perinteisten keinojen ohella alati myös uusia keinoja, joista yksi merkittävimmistä on ollut viimeisen vuosikymmenen aikana yleistynyt työsuhteen naamioiminen ns. kevytyrittäjyydeksi, mikä on näkynyt pitkään myös RIKUn asiakastyössä. Toteamme kuitenkin, että tällaisten tilanteiden arviointia esitettyjen uusien rikosnimikkeiden kontekstissa tulisi avata lain esitöissä tarkemmin. Työryhmämietinnössä todetaan, että vaikka esitettävät kiskontaa ja törkeää kiskontaa työelämässä koskevat pykälät ovat sovellettavissa vain työsuhteen kontekstissa, ”sopimussuhteen nimittäminen toimeksiannoksi tai työnteon määrittelemineen yrittäjätöksi ei ole tunnusmerkistön soveltamisen kannalta ratkaisevaa, jos työsuhteen tunnusmerkit tosiasiallisesti täyttyvät” (s. 74). Toisaalta mietinnössä myös tunnustetaan (s. 73), että “[e]rottelu työsuhteisen työn ja yrittäjätöyden välillä ei ole kaikissa tilanteissa käytännössä vaivatonta”.

Tarve tuoda työsuojelun kuulemisvelvollisuus selvästi esille lain esitöissä korostuu esimerkiksi juuri siitä syystä, ettei voida odottaa työsuhteen tunnusmerkistön täyttymisen arvioinnin olevan itsestään selvää kaikille tapauksia rikosoikeuden kannalta tulkitseville toimijoille. Työsuojelun lausunnoissa tekemät arviot tämän ja muiden työehtojen arvioinnin suhteen voivat täten vaikuttaa suurestikin esitettyjen rikosnimikkeiden tunnusmerkistötekijöiden täyttymisen arviointiin, mikä on selvästi nykytilanteessakin havaittavissa.

Palvelussuhteen kontekstin ulkopuolinen hyväksikäyttö

RIKU toivoo, että lain esitöissä tuotaisiin selvästi esille myös se, että yleiset pykälät kiskonnasta tai törkeästä kiskonnasta soveltuvat edelleen niissä tapauksissa, joissa hyväksikäytön arvioidaan tapahtuneen todellisessa toimeksiantosuhteessa.

Lisäksi pidämme tärkeänä, että koska kiskontaan tai törkeään kiskontaan työelämässä voisi mietinnön mukaan syyllistyä ainoastaan työnantaja tai tämän edustaja, tulisi hallituksen esityksessä selvemmin myös todeta, että yleisiä kiskonnan ja törkeän kiskonnan pykälää voitaisiin soveltaa myös sellaisissa tilanteissa, kun tekijä ei ainakaan selvästi ole tällaisessa asemassa. Esimerkkinä voisi olla ulkopuolinen rekrytointikoordinaattori/työnvälittäjä tai työntekijäryhmän sisäinen, ilman virallista asemaa toimiva ”ryhmänjohtaja”, joka hankkii muiden työntekijöiden ymmärtämättömyyttä tai ajattelemattomuutta hyväksikäyttäen itselleen taloudellista etua.

Yleisiä huomioita

Työryhmämietinnön valmistelua koskevassa osiossa annetaan ymmärtää, että RIKUa olisi kuultu työryhmän edustajien toimesta yhdessä muiden Reilu työ -verkoston toimijoiden kanssa osana työryhmämuistion valmistelua. RIKU huomauttaa, että kyseessä ei ollut kuulemistilaisuus, vaan kokouskutsunkin mukaan OM:n valmistelijoiden pitämä ”alustus” Reilu työ -verkoston tavanomaisen kokouksen yhteydessä.

RIKU haluaa lopuksi vielä korostaa sitä, että aiemmin esille tuomamme haasteet ja epäselvyydet työperäistä hyväksikäyttöä koskevien rikosnimikkeiden tulkinnassa ilmenevät erityisesti rikosprosessin varhaisemmissa vaiheissa. Tämä taas voi johtaa siihen, etteivät työperäistä hyväksikäyttöä koskevat tapaukset päädy ollenkaan tuomioistuimeen, jolloin ohjaavaa ja tulkintakäytäntöjä selkeyttävää oikeuskäytäntöä ei synny. Jotta lain esityöt ohjaisivat myös käytännössä jo esitutkintaviranomaisia uusien säännösten tulkinnassa, pidämme erittäin tärkeänä, että ne laaditaan mahdollisimman selkeiksi ja yksityiskohtaiseksi.

Marttila Pia
Rikosuhripäivystys